

Roberta Vīpera personība un profesionālā darbība bijusi tikpat raiba kā politiskie notikumi viņa dzīves laikā. Kas ir bijuši tie faktori, kas ietekmējuši Roberta Vīpera personīgo dzīvi un profesionālo darbību? Kāda loma bijusi viņa darbiem historiogrāfijā? Cik nozīmīga loma vēsturnieka darbiem bija toreiz un tagad? Šos un citus jautājumus uzdeva referenti un konferences dalībnieki divu dienu garumā. Protams, ne vienmēr var rast simtprocentīgu atbildi, un, iespējams, tas nemaz nav nepieciešams. Domājams, ka konferences galvenais varonis par šādām diskusijām būtu bijis priecīgs, jo viens no galvenajiem Vīpera uzstādījumiem vēsta, ka nedrīkst vēsturi atstāt tādu, kāda tā kaut kad uzrakstīta – tā atkal un atkal jāatklāj no jauna, papildinot ar jaunu informāciju un metodēm, meklējot kodolu un izejas punktu. Latvijas historiogrāfijā trūkst zinātnisku pētījumu par to vēsturnieku biogrāfijām, kas bijuši pakļauti politiskajām pārmaiņām. Ikviens vēstures pētniecībai piesaistītais ir kādā brīdī saskāries ar Roberta Vīpera vārdu vai vismaz viņa metodoloģisko monogrāfiju *Vēstures lielās problēmas*. Šī darba un tā autora vērtējumi ir dažādi, bet varbūt tieši tāds ir bijis Roberta Vīpera vēstījums nākotnes pētniekiem – rast atbildes uz nezināmo, meklēt atbildes *baltajiem plankumiem*, tādā veidā veidojot plastisku, kontekstā balstītu vēsturi. Gaidīsim šīs konferences materializēšanos rakstu krājumā!

Liene Rokpelne

DOI: <http://doi.org/10.22364/lviz.107.08>

LATVIJAS VĒSTURNIEKU II KONGRESS.

2018. GADA 18.–19. JŪNIJS

Latvijas vēsturnieku I kongress veiksmīgi aizritēja 2011. gadā, un tā rīkotāji un dalībnieki vēlējās aizsākt jaunu tradīciju Latvijas vēsturnieku dzīvē – rīkot šādu vēsturnieku kopā sanākšanu reizi piecos gados. Tomēr dažādu iemeslu dēļ 2016. gadā kongresu rīkot neviens neuzņēmas, pie vainas daļēji esot finansējuma jautājumam un varbūt daļēji arī tādēļ, ka īsti nebija skaidrs, kuram būtu jābūt atbildīgam par vēsturnieku kongresu tradīcijas turpināšanu. Tuvojoties Latvijas simtgadei un vienlaikus jau septītajam gadam kopš pirmā kongresa, arvien vairāk kļuva skaidrs, ka, ja otro kongresu neizdotos sarīkot Latvijas jubilejas gadā, tad Latvijas vēsturnieku kongresu tradīcija var arī izbeigties, lāga neiesākusies.

Piesardzīgi izteikto domu par otro Latvijas vēsturnieku kongresu ar entuziasmu uzņēma Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija (IZM). IZM, piesaistot šim mērķim finansējumu no Eiropas Reģionālās

attīstības fonda, bija pārņēmusi no Latvijas Zinātņu akadēmijas IV Pasaules latviešu zinātnieku kongresa rīkošanu un nekavējoties iekļāva arī Latvijas vēsturnieku II kongresu plānotajā pasākumu kopumā. Tādējādi Latvijas vēsturnieku II kongress notika 2018. gada 18. un 19. jūnijā, vienlaikus ar IV Pasaules latviešu zinātnieku kongresu un III Pasaules latviešu juristu kongresu.

Gatavošanās kongresam aizsākās jau 2017. gada sākumā, un tā organizēšanā tika mēģināts iesaistīt pēc iespējas plašāku ar vēsturi un tās izpēti saistīto institūciju un personu loku. Galveno organizatoru lomu uzņēmās divas centrālās ar vēstures pētniecību saistītās institūcijas: Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts (LU LVI) un Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte (LU VFF). Piedalīties kongresa idejas un koncepcijas izstrādē tika uzaicinātas visas lielākās ar vēstures pētniecību saistītās institūcijas: zinātniskie institūti, muzeji, arhīvi, bibliotēkas. Aicinājumam atsaucās un kongresa koncepciju izstrādāja darba grupa, kurā bija pārstāvji no LU VFF, LU LVI, LU Filozofijas un socioloģijas institūta (LU FSI), LU Sociālās atmiņas pētniecības centra (LU SAPC), Daugavpils Universitātes (DU), Latvijas Muzeju biedrības (LMB), Latvijas Valsts vēstures arhīva (LVVA), Turaidas muzejrezervāta (TM), Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centra (LZA BSPC).

Kongresa praktiskā sagatavošana tika uzticēta rīcības komisijai, kuras sastāvā darbojās Guntis Zemītis (LU LVI, rīcības komisijas priekšsēdētājs), Jānis Taurēns (LU VFF, rīcības komisijas priekšsēdētāja vietnieks), Kristīne Beķere (LZA BSPC, rīcības komisijas sekretāre), Jānis Ķeruss (LU VFF), Kaspars Zellis (LU FSI).

Kā jebkura iekļaušanās lielākā struktūrā un nepieciešamība pakļauties kopīgiem, lielākās struktūras diktētiem nosacījumiem, piesaiste IZM rīkotajam Pasaules latviešu zinātnieku kongresam lielā mērā noteica otrā vēsturnieku kongresa norises praktiskos aspektus un prasīja arī piekāpšanos un pielāgošanos no kongresa rīcības komisijas puses. IZM atbalsts kongresa rīkošanai noteica tā norises laiku un vietu, kopīgu dalībnieku elektronisko reģistrāciju un citas nianšes, bet diemžēl vēsturnieku kongresam bija jāpieņem arī IZM darba grupas noteiktās vēstures nozarei neraksturīgi augstās dalības maksas kongresā. Rezultātā izveidojās situācija, ka dalības maksa kongresā bija nesamērīgi augsta attiecībā pret vidējo Latvijas vēsturnieku atalgojumu (īpaši jau bāzes finansējumu), tomēr organizatori darīja visu iespējamo, lai padarītu vēsturnieku kongresu pieejamu visiem interesentiem. Ilgu diskusiju rezultātā panāktais kompromiss bija tāds, ka dalības maksa bija uz pusi mazāka nekā sākotnēji plānotā, tomēr joprojām tā palika līdzīga veida vēsturnieku konfe-

rencēm salīdzinoši augsta. Te gan jāatzīmē, ka pilnīgi visiem interesentiem bija dota iespēja kongresā piedalīties klausītāju statusā kā neregistrētiem dalībniekiem.

Pasākuma organizatori šajā kongresā nolēma atkāpties no ierastās paralēlo tematisko sekciju darba formas, kā arī atteikties no individuālo pētījumu rezultātu prezentēšanas kongresa ietvaros, jo tas ir iespējams vairākos regulārajos pasākumos, piemēram, LU gadskārtējās konferencēs vai LU LVI regulāri notiekošajās konferencēs. Latvijas vēsturnieku II kongress turpretī tika iecerēts kā diskusija par jautājumiem, kas ir nozīmīgi visai vēstures nozarei kopumā un noderīgi vēsturniekiem neatkarīgi no viņu pētāmā gadsimta un tēmas. Termins “vēsturnieki” šajā gadījumā tika attiecināts uz maksimāli plašu cilvēku loku – ne tikai tiem, kuri strādā kādās zinātniskās iestādēs, vēsturiskās liecības glabājošās un zinātņi popularizējošās institūcijās, bet arī tiem, kas ar vēsturi nodarbojas brīvajā laikā ārpus saviem tiešajiem darba pienākumiem.

Tā kā kongresa plānošanas un organizēšanas gaitā ne reizi vien aktualizējās jautājums, vai šāds kongress vispār ir vajadzīgs, tad pirmā diskusija bija veltīta tieši jautājumam par vēsturnieku kongresu lomu un nozīmi. Latvijas vēsturnieku I kongresa organizators prof. Dr. hist. Inesis Feldmanis aizsāka šo diskusiju ar atskatu uz pirmo kongresu, kam sekoja Latvijas Nacionālās bibliotēkas vadošā pētnieka Gustava Strengas un Vidzemes Augstskolas rektora Gata Krūmiņa ziņojumi. Par vēsturnieku kongresu lomu aizsāktās diskusijas pārgāja arī pie sasāpējušā jautājuma par vēstures zinātnes finansēšanu un G. Krūmiņa aizstāvēto ideju, ka arī vēstures zinātnei jābeidz paļauties tikai uz valsts finansējumu un jāmeklē finansējums arī privātajā sektorā.

Kongresa pirmo dienu noslēdza diskusiju panelis, veltīts vēsturnieku darba metodēm un metodoloģijai, jautājumam par to, kā vēsturniekam rīkoties apstākļos, kad pētniecībā ienāk jauni avoti un mainās paradigmas. Paneļa galvenais ziņotājs Dr. hist. Aleksandrs Ivanovs runāja par vēstures zinātnes metodoloģiskajām paradigmām Latvijā, to pašreizējo stāvokli un nākotnes viziju. Galvenajam ziņojumam sekoja Dr. hist. Inetas Lipšas ziņojums par t.s. “vecajiem” avotu veidiem un “citām” pieejām padomju perioda izpētē un Dr. hist. Andra Levāna referāts par viduslaiku Livonijas vēstures rakstīto avotu izpētes metodi un jaunu perspektīvu meklējumiem šajā virzienā. Paneli noslēdza viesis no Čehijas – Dr. hist. Ļubošs Švecs ar ziņojumu par padomju paradigmas dekonstrukciju Latvijas historiogrāfijā.

Kongresa otrās dienas diskusijas bija veltītas vēstures zinātnes komunikācijai, vēstures izglītībai, vēstures sadarbībai ar citām pagātni

izzinošajām zinātnēm un vēstures sarežģītājām attiecībām ar dažādām ideoloģijām.

Jautājumu par vēstures komunikāciju, resp., vēstures (un humanitāro zinātņu vispār) pētījumu nokļūšanu līdz citiem zinātniekiem un līdz plašākai sabiedrībai ievadīja Dr. sc. soc. Andra Pētersona izglītojošais ziņojums par komunikācijas teoriju, aplūkojot jautājumu, kas nepieciešams sekmīgai komunikācijai, kā tāda sasniedzama un atpazīstama. Dr. hist. Guntis Zemītis pievērsās specifiski vēstures zinātnes komunikācijas jautājumam, aizstāvot tēzi, ka pētnieka darbs bez sekojošas komunikācijas ir tikai pašizglītība, un uzsverot, ka vēsturniekiem ir jāmeklē iespējami daudzveidīgi, mūsdienīgi komunikācijas kanāli, lai ar sava darba rezultātiem iepazīstinātu sabiedrību. Šajā komunikācijas procesā var būt arī starpnieki – vēstures popularizētāji, piemēram, muzeji un visdažādāko mākslu pārstāvji. Tādēļ diskusijas turpinājumā vārds tika dots tieši šādiem popularizētājiem: Dr. hist. Toms Ķikuts stāstīja par muzejiem kā vēstures atziņu atspoguļotājiem, bet literāte Inga Ābele – par vēstures un vēsturnieku darbu izmantošanu savā radošajā darbībā.

Vēstures komunikācijas diskusijas otrā daļa bija veltīta vēstures izglītības jautājumam gan skolās, gan arī augstskolās. Par izaicinājumiem vēstures mācīšanās skolās un topošo izglītības satura reformu savās pārdomās dalījās pedagogs Valdis Klišāns. LU VFF dekāne Dr. hist. Valda Kļava savukārt iepazīstināja klātesošos ar tiem administratīvajiem izaicinājumiem un problēmām, kas lielā mērā ir raksturīgi ne tikai vēsturei, bet visai humanitārajai jomai un kas kompleksi iespaido arī jauno vēsturnieku izglītošanu Latvijas Universitātē. Viens no aizvien aktuāliem jautājumiem, kuru savos ziņojumos skāra abi ziņotāji, ir jauno vēsturnieku sliktās latīņu, vācu un arī krievu valodas zināšanas, t.i., valodu, kurās ir vairums Latvijas vēstures avotu. Daugavpils Universitātes profesore Dr. hist. Irēna Saleniece pievērsās studiju un pētniecības procesa integrācijas iespējām, iepazīstinot ar DU pieredzi studentu iesaistē pētniecības projektos.

Citām pagātni izzinošajām zinātnēm veltītais diskusiju panelis pievērsās vēstures mijiedarbībai ar antropoloģiju, socioloģiju, literatūrzinātņi u.c. zinātņu nozarēm un tam, kā šo jomu sasniegumi pēdējo gadu laikā ir veicinājuši pagātnes izpratni. Dr. hist. Andris Šnē apskatīja sociālās arheoloģijas jautājumus: sabiedrības, varas, telpas un identitātes problemātiku materiālās kultūras pētniecībā. Bioarheoloģe Dr. hist. Gunita Zariņa plaši un detalizēti aplūkoja etniskās vēstures līdzšinējo pētniecību un uzsvēra tās aktualitāti un atdzīvošanos mūsdienās, kad attīstās jauns etnisko pētījumu komplekss, kas ietver arheoloģisko kultūru, kaulu materiāla DNS rezultātu un valodniecības datu kompleksu izpēti un var dot atbil-

des uz daudziem neskaidriem Latvijas aizvēstures jautājumiem. Dr. hist. Anete Karlsonē informēja par etnoloģijas pētījumu virzieniem Eiropā un Latvijā, bet literatūrzinātniece Dr. phil. Beata Paškevica pievērsās literatūrzinātnes un vēstures saskarsmes punktiem.

Kongresa noslēgumā kā pēdējo organizatori apzināti bija atstājuši daudzpusīgo un sarežģīto tēmu par vēstures un vēsturnieku attiecībām ar varu un dažādām ideoloģijām. Šīs tēmas dažādi aspekti tika skarti jau gandrīz visās iepriekšējās kongresa diskusijās. Šajā diskusiju panelī savu skatījumu uz vēstures un laikmeta garīgo strāvojumu attiecībām piedāvāja filozofe Dr. habil. phil. Maija Kūle. Latvijas vēstures un latviešu nacionālās identitātes saskarsmes punktus pagātnē un šodien skaidroja Dr. hist. Mārtiņš Mintauris. Varētu šķist, ka dažādu ideoloģiju, politisko varu un vēsturnieku attiecības ir lielākoties jaunākos laikos pētošo vēsturnieku problēma. Dr. hist. Harijs Tumans, ņemot par pamatu Aleksandra Lielā piemēru, aplūkoja, kā dažādu skolu vēsturnieki interpretējuši viņa personības aspektus, atgādinot, ka politiski jūtīgas atbilstošos apstākļos var būt arī ļoti senas vēstures tēmas.

Asas diskusijas izraisīja vēsturnieka un diplomāta Ginta Apala uzstāšanās, kurā viņš piedāvāja paraudzīties uz vēstures zinātnei kā uz tīri praktiski pielietojamu disciplīnu, ar praktisku saprotot tādu, kuras primārais uzdevums ir izpildīt politisko pasūtījumu. Respektīvi, vēsturniekiem jārada neliela apjoma, viegli lietojamas un plašai publikai saprotamas publikācijas par Latvijas valsts vēsturē vai šodienas politiskajās stratēģijās aktuālām tēmām. Viņš uzsvēra, ka šādas “praktiskas” vēstures ietvaros vēsturniekiem ne tikai jāpielāgo savas pētījuma tēmas ikdienas aktualitātēm, bet ideālā gadījumā pat jābūt tām soli priekšā, piedāvājot vēsturē bāzētus risinājumus un pieredzes stāstus ikdienas aktuālajai politiskajai situācijai. Pētāmas tēmas būtu, piemēram, Latvijas un tās galvenā stratēģiskā sabiedrotā ASV attiecības, migrācijas vēsture u.tml. Tas izraisīja daudzu vēsturnieku iebildumus, norādot, ka valsts pasūtījums padara vēsturniekus atkarīgus no politiskās varas.

Pēdējā diskusija skaidri iezīmēja principiālo pretstatu, kas ir gan “vēsture un ideoloģijas” jautājuma pamatā, gan arī sasaucas ar kongresa pirmajā dienā plaši apspriesto vēsturnieku darba produkta izmantojamības, pieejamības un saprotamības sabiedrībā jautājumu: no vienas puses, fundamentāla vēstures izpēte ar mērķi iegūt jaunas zināšanas un tās rezultātā tapušās apjomīgās monogrāfijas, kas biežāk nekā vēsturniekiem pašiem gribētos ir interesantas un saprotamas tikai šauram speciālistu lokam; no otras puses – sabiedrības priekšstati par vēsturi un vēsturnieku darba rezultātu “praktiskā” pielietojamība vai – gluži otrādi – nepielietošana, šos

priekšstatus veidojot, tai skaitā muzeju speciālistu darbā, kino, literatūrā un mākslā. Pretstata nianšu uzskaitījumu varētu turpināt, jo tas ir arī jautājums par dažādām vēstures pētniecības tradīcijām, pētnieku paaudzēm, dažādu attieksmi pret nacionālu vēsturi, dažādiem ideoloģiskiem strāvotajumiem un daudz ko citu. Latvijas vēsturnieku II kongresa diskusijās izskanēja dažādi viedokļi un diskusija vietām lika domāt, ka šie pretstati varbūt nemaz nav tik stingri nodalāmi viens no otra.

Kongress nesniedza atbildes uz visiem uzstādītajiem problēmjaudājumiem. Tāds arī nebija kongresa uzdevums. Kongresa mērķis bija uzdot jautājumus, rosināt diskusijas un raisīt pārdomas – par vēstures nozari, par vēstures izglītību, vēsturnieka darba mērķiem un jēgu. Šī iecere lielā mērā arī piepildījās. Lai diskusija turpinātos un jautājumu atbildēšanā varētu piedalīties arī tie, kas nebija pašā kongresā, LU LVI ir apņēmiens tuvākajā laikā publicēt kongresa materiālu krājumu: ziņojumu tekstus un diskusiju stenogrammas. Kongresā izskanējušo ziņojumu tēzes ir pieejamas LU repozitorijā.¹

Viens no kongresā uzstādītajiem jautājumiem paliek atklāts – vai Latvijas vēsturniekiem ir ko teikt cits citam un šāda nozares kopā sanākšana vismaz reizi piecos gados ir vajadzīga? Vai vēsture Latvijā ir nozare un Latvijas vēsturnieki – vienai kopīgai zinātnes nozarei piederoši? Varbūt esam pietiekami individuālisti, lai mums pietiktu ar diskusijām savas šaurās specializācijas lokā katram savas tēmas ietvaros, bet par teorētiskām vai administratīvām lietām – tikai tik daudz, cik tas skar tieši to institūciju, kurā katrs strādājam? Vai varbūt mums tomēr ir ko teikt visiem kopā pārējām zinātņu nozarēm, sabiedrībai, valstij? Kādā formā tas vislabāk darāms? Par to būs jādomā nākotnē tiem, kas pēc dažiem gadiem apspriedīs jautājumu par nākamā vēsturnieku kongresa rīkošanu. Otrais vēsturnieku kongress ir sekmīgi aizvadīts Latvijas simtgades gadā – šajā laikā un šajos apstākļos esam darījuši visu iespējamo, lai vēsturnieku kongresi Latvijā tiešām kļūtu par tradīciju.

¹ <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/40676>

Kristīne Beķere